

District 1 Groningen-Oost

District 2 Groningen-West

W. J. Stouthamer, Meidoornlaan 43, 9756 BN Glimmen
stouthamer.wj@inter.nl.net of tel. 050 3143841

INHOUD

- Aan de slag in 2012
- Jaar -, excursie - en plantenwerkgroep-verslagen 2011
- Bijzondere waarnemingen 2011
- Lijst waarnemers 2011
- **Muurvarens stad Groningen**
- **Morgensterren in Noord Groningen**
- **Orchideeën in de Eemshaven**
- Fruitdag Fraeylemaborg
- Verborgene Groningen
- Nieuwe uitgaven

Donzige klit
Uit Flora Helvetica

AAN DE SLAG IN 2012

FLORON EXCURSIEPROGRAMMA

info: floron.nl

GRONINGEN Districten 1 en 2

- brood en drinken meenemen -

Zaterdag 2 juni (D2)

Voor elk wat wils: met droge voeten de km-hokken 213X580 en 214X581 het dorp Grootegast of met laarzen het weidegebied van de Lauwers 210X580 Petersburg en 211X580 Melle's Pad. Verzamelen 9.30 uur Herberg 'In de Grootte Gast' Hoofdstraat 59, Grootegast.

Zaterdag 16 juni (D1)

Nabij Onstwedde de km-hokken: 264X562 Tange, 266X562 Onstwedde oost, 269X561 Feensel en 267X562 Sterenborg/Ruige berg. Van de eerste drie km-hokken is volkomen onterecht bitter weinig bekend. Verzamelen 9.30 uur kruispunt Kampweg (=N365)/Ter Wuppingerweg/Pagediep.

Zaterdag 14 juli (D2)

Het dorp Vierhuizen 215X597, weerszijde van de Strandweg Lauwersmeer 211X598 en het Kollumerwaardbos. Verzamelen 9.30 uur camping Lauwerszee annex café/restaurant 't Lachende Paard, Vierhuizen.

Zaterdag 18 augustus (D1)

Aan weerszijde van het Damsterdiep tussen Ten Post en Appingedam liggen vier witte km-hokken nabij Garrelswier: 245X592 Winneweer, 246X592 Galkemaheerd, 248X592 Wirdumerdraai en 246X593 Merum. Verzamelen 9.30 uur Garrelswier bij de kerk aan de Stadsweg.

Excursies WFD / Floron District 5 (Drenthe)

info: wfdrenthe.nl en floron.nl

12 mei	Nijeveen
9 juni	Kolderveense Bovenboer
7 juli	Schoonloo
4 augustus	Dwingeloo/Dieverbrug
1 september	Nieuw Weerdinghe

Meerdaagse inventarisatiekampen FLORON

6-15 juni	kampeerweek Lage Zwaluwe
24-26 aug.	Tiengemeenten

De beide hoofdartikelen van Guus de Vries

Muurvarens stad Groningen

en

Morgensterren in Noord Groningen

tellen elk 20 bladzijden; te groot voor een nieuwsbrief. Deze fraaie, uitvoerige artikelen over de verspreiding van deze soorten zijn als aparte PDF eveneens te vinden op de website van Floron onder de linker kopjes:

- Districten
- Lees verder
- Groningen-West of Oost
- Nieuwsbrieven

District 1 Groningen-Oost

Anneke Nieuwenhuijs heeft afscheid genomen als FLORON coördinator van het district 1. Zij behoorde tot de coördinatoren van het eerste uur sinds de oprichting van FLORON.

Haar activiteiten worden overgenomen door een districtsteam, welke bestaat uit

Willie Riemsma	w.riemsma@wanadoo.nl
Annie Vos	arvosmit@planet.nl
René Bult	rene.bult@gmail.com
Michiel van Kerkvoorde	kerkvoorde@zonnet.nl

en Willem Stouthamer.

Vorig jaar is het team bijeen geweest op 9 en 30 maart en 16 november. De laatste keer is Anneke een bos bloemen overhandigd als dank voor haar jarenlange inspanningen.

Er zijn 43 streeplijsten binnengekomen en 28 detailformulieren, met in totaal 6714 waarnemingen. Er waren 2 excursies op 18 juni bij Godlinze met 6 deelnemers en op 2 juli nabij Sellingerbeetse met 9 deelnemers. Iedereen wordt weer van harte bedankt voor zijn/haar inspanningen.

District 2 Groningen-West

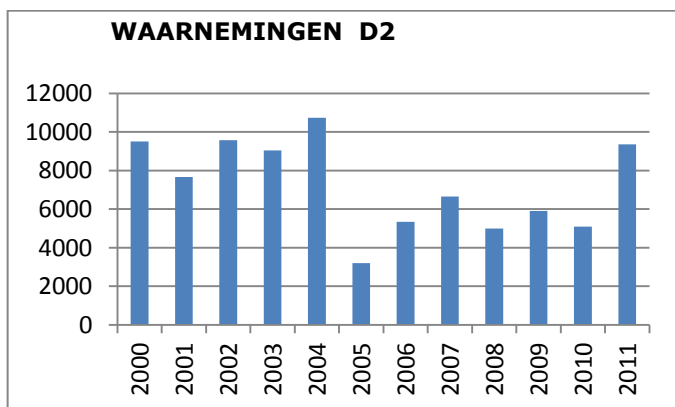
Een korte grassencursus is op 21 februari gegeven aan leden van IVN Leek-Nietap en ook op 4 april aan de plantenwerkgroep IVN Zuidlaren. Het eerste deel van de cursus wordt aandacht besteed aan de onderdelen van een gras en hoe de determinatietabel van grassen (voornamelijk niet bloeiend) in de Heukels' Flora van Nederland te gebruiken. In het tweede deel gaan de deelnemers zelf aan de slag met de verschillende meegebrachte grassen.

Resultaat:

87 streeplijsten
35 detailformulieren

Het totaal van de waarnemingen van alle formulieren is 9354, rekening houdend met de dubbele waarneming van soorten welke, soms voorzien van GPS coördinaten, op een detailformulier zijn genoteerd.

Ter vergelijking de resultaten van voorgaande jaren:

Iedere florist/streper wordt bedankt.

District D1 Groningen-Oost

Godlinze, 18 juni.

Aan de uiterste noordgrens van het FLORON district01 zijn 4 agrarische km-hokken geïnventariseerd, waarin o.a. Godlinze en Losdorp liggen.

Het km-hok 247X599 ligt pal ten noorden van 't Zandt. Een klein deel van dit dorp bevindt zich in het km-hok. Het merendeel van het km-hok bestaat uit akkers, er zijn enkele weilanden en een bos tegenover het huis Korendijk. Op 31 maart is er een voorjaarsronde geweest. Annie Vos, Henny Leytens en René Bult namen dit hok voor hun rekening en ook nog km-hok 249X599 Godlinze (west). De resultaten zijn respectievelijk 132 en 107 soorten. Bijzondere soorten zijn Veelkleurig vergeetmijnietje, Zeegroene rus en Trekrus (tuinafval?).

De andere helft van Godlinze ligt in km-hok 251X599 en in het naast gelegen km-hok 250X599 ligt Losdorp. Een voorjaars- en een najaarsronde zijn 31 maart en 21 september uitgevoerd. Willem Stouthamer, Willie Riemsma en Klaas Steenbergen hebben de hoofdinventarisatie gedaan. Totaal respectievelijk 187 en 169 soorten. In Losdorp staat in de tuinen de Paarse morgenster. Een boer, die vroeg wat we aan het doen waren en waarvoor, legt ons uit dat Kleefkruid op 't Hogeland Riepeltocht heet en op het Oltambt Tongel.

Riepeltocht of Tongel foto: Henny Leytens

Sellingerbeetse, 2 juli

Bij het dorp Sellingerbeetse liggen 4 opeenvolgende km-hokken (west/oost). Het gebied bestaat voornamelijk uit akkers.

Km-hok 266X551 (Braamberg) en 267X551 (Beetserswijk) zijn geïnventariseerd door Willem Stouthamer, Inge Somhorst, René Bult en Klaas Steenbergen. Op 11 september is er een najaarsronde uitgevoerd door Willem en Jaap Tonkes. De opbrengst

is resp. 187 en 150 soorten. Een afrasteringspaal heeft wortel geschoten en blijkt een Moseik te worden. Een andere verrassende soort is Fijne ooievaarsbek (enkele pollen).

Fijne ooievaarsbek foto Annie Vos

Het km-hok 269X551 herbergt de camping 'De Papaver' welke aan een zandwinningsplas ligt. Aan de westzijde van deze plas is een bos met daarin een heitje. De akkers van km-hok 268X551 worden door de Voorbeetse weg doorkruist. Het uiterste noordoosten bevat nog een klein stukje bos. Behalve de geplande datum 2 juli, is er een voorronde op 9 mei en een najaarsronde op 11 september geweest. Op drie datums waren aanwezig Annie Vos, Willie Riemsma, Jaap Tonkes, René Bult, Michiel van Kerkvoorde, Klaas Steenbergen en Johanna Berghuis.

Steenanjer foto Annie Vos

Reeds op de startplaats op 2 juli was een allochtoon present, welke met een meegebrachte bloem, de aanwezigheid aantoonde van de Steenanjer. Opmerkelijke soorten: Tandjesgras, Ronde zonnedaauw, Slangenkruid, Moeraswolfsklauw, Koningsvaren, Eenjarige hardbloem, Dwergviltkruid en Steenanjer in een wegberm.

District D2 Groningen-West

Marum, 16 juli.

Bij Marum zijn 4 opeenvolgende km-hokken (noord/zuid) bezocht. Het kleinschalige agrarische gebied betreft vooral weiden; omzoomd door elzen; een fraai coulissen landschap. Het Malijkse pad is een oud kerkpad.

Willie Riemsma, Klaas Steenbergen en Inge Somhorst hebben de km-hokken 215X572 (Willemstad) en 215X573 (Malijkse Pad) uitgekamd en zetten resp. 190 en 197 streepjes.

De km-hokken 215x570 (Heineburen) en 215X571 (Jonkersvaart) zijn met een bezoek vereerd door Willem Stouthamer en Michiel Coesel; score resp. 132 en 155. Leuke soorten: Mierikswortel, Donkere vetmuur en Bleekgele droogbloem.

Een echte hersenkraker vormt een plantje in een akkerrand gevonden door Willie Riemsma: *Gilia achilleaefolia*, inheems in Californië (zie Rothmaler band 5, blz. 428 en/of Een- & Twee jarigen van Roger Phillips, uitgave Spectrum, blz. 196).

Gilia achilleaefolia

De beloofde regen is pas gekomen nadat we op een terras bijna klaar waren met de nabespreking en de determinaties.

Marnewaard, Vlinderbalgbos, 13 augustus.

De Marnewaard is een militair oefenterrein. Het gebied bestaat grotendeels uit een enorme grasvlakte en hier en daar bos. Er zijn brede zandpaden en enkele afwateringssloten.

René Bult, Jaap Tonkes, Inge Somhorst en Guido inventariseren de km-hokken 213X508 en 213X599 en strepen respectievelijk 115 en 97 soorten.

In het km-hok inventariseren Willem Stouthamer, Marijke Drees en onze speciale gast uit Brabant Janneke de Groot (SBB) 119 planten en bomen. Zij maken vervolgens nog een uitstapje naar de zeedijk in km-hok 213X603 (Vierhuizergat); daar worden in de wegbermen en op de dijk 66 soorten waargenomen.

Opmerkelijke soorten zijn Heelblaadje, Kamgras, Hazenpootje, Parnassia, Zeewegbree, Stijve- en Rode ogentroost, massaal Sierlijke vetmuur (*Krielparnassia*) en Geelhartje.

PLANTENWERKGROEPEN

jaarverslagen inventarisaties 2011

IVN LEEK/NIETAP.

Op een winteravond heeft Willem Stouthamer voor ons een inleiding verzorgd over grassen. Hoe zijn grassen opgebouwd, wat zijn de belangrijkste groepen en hoe kun je grassen in het veld determineren. Grassen behoren tot een omvangrijk en ingewikkeld geslacht en zijn zonder bloeiwijze niet eenvoudig op naam te brengen. Deze avond legde een goede basis voor het veldwerk later in het seizoen.

Dit jaar hebben we de volgende gebieden geïnventariseerd: Nanninga's bosch in de gemeente Leek, eigendom van het Groninger Landschap, Erf en omgeving van de boerderij Cazemier in Tolbert en evenals vorig jaar het beekdal van het Oude Diep/Oude Riet (kilometerhok 216/576)

Het Nanninga's bosch bestaat uit een naaldhoutbos en een ven, was vroeger eigendom van de houthandel Nanninga uit Groningen en nu van het Groninger Landschap. Deze inventarisatie was op verzoek van het Groninger landschap. Rond het ven stond op één plek vrij veel Snavelzegge en verder Eénarig wollegras, naast uiteraard heel veel pijpenstrootje. Op een afgeplagde oever had zich recent Ronde zonnedaau gevestigd. Op één plek vonden we Rode bosbes en op een walletje enkele Eikvarens. Dit zijn typische plantensoorten van het Drents District. Het Nanninga's bosch ligt op de noordelijke rand van dit district. In de westelijke bosrand vonden we enkele exemplaren van de Brede wespenorchis. De monitoringgegevens zijn beschikbaar gesteld aan het Groninger Landschap.

Op verzoek van de stichting Fredewalda (Historische vereniging) hebben we het erf en omgeving van de boerderij Cazemier geïnventariseerd. Deze monumentale boerderij wordt momenteel gerestaureerd en krijgt een functie als onderkomen van deze stichting en als dorps huis. Rond de boerderij en weilanden troffen we ca. 60 plantensoorten aan. De meeste opvallende waren Beekpunge en Gewone vogelmelk. We vonden geen bijzondere stinzenplanten.

Boerderij Cazemier

bron Stichting Fredewalda

Zoals gezegd hebben we het Oude Diep opnieuw bezocht. Je raakt daar niet uitgekeken; we hebben ca. 80 soorten geïnventariseerd. Ten opzichte van vorig jaar hebben we weinig nieuwe soorten ontdekt. De ingevulde streeplijst is toegezonden aan Willem Stouthamer.

Verder hebben we onder inspirerende leiding van Bonny van der Werf een tweetal interessante excursies gehouden naar respectievelijk Natuurschoonbos Nietap/Maatlanden en naar het Eexterveld. Hoewel heel verschillend, zijn het beide botanische juweeltjes.

Garnt Renkema namens de PWG IVN Leek/Nietap

KNNV Groningen oost.

*Annie Vos heeft in het lintdorp Zuidwending 2 km-hokken geïnventariseerd. De beide km-hokken 258X568 en 258X569 liggen in elkaars verlengde. Het 1e hok betreft de kern van Zuidwending met centraal het dorps huis. Naast de 'hoofdstraat' Zuidwending biedt dit hok één zijstraat, een verharde landbouwweg zonder huizen of boerderij, 163 planten zijn genoteerd. Geen bijzondere planten; slechts een slootje waar alleen Pijlkruid in groeit.

Het 2e hok is het meest oostelijke hok. Geen zijstraat, één landbouwsloot zonder waterplanten. Wel een al jaren leegstaande fabriek waarvoor één exemplaar *Potentilla recta* en in de nazomer één exemplaar *Verbena bonariensis* groeit. Dit hok bracht 172 planten op.

Beide hokken zijn 5 maal bezocht.

*Willie Riemsma heeft km-hok 256X569 geïnventariseerd. Dit hok ligt aan de rand van Veendam. Het omvat agrarisch gebied en een deel van het bedrijventerrein de Zwaai kom met daar doorheen de N33 en de provinciale weg naar Pekela. Het bedrijventerrein leverde een aantal rode lijstsoorten op: Bosdroogbloem, Dwergviltkruid, Stijve ogentroost en Grote tijm. In een sloot groeide Holpijp en Kransvederkruid. Dit zijn kwelindicatoren. Bij het viaduct onder de N33 zaten twee polletjes Bieslook, ook een rode lijstsoort. Het agrarische deel van het hok was op floristisch gebied niet erg interessant. De enige minder algemene soort die daar werd gevonden was Heggendoornzaad, heel toepasselijk langs een heg bij een boomkwekerij. Het totaal aantal soorten kwam uit op 258.

*Jaap Tonkes heeft 3 km-hokken geïnventariseerd: 265X569 Bronsveen, 267X555 Kopstukken, 259X569 Zuidwending. Bronsveen is een hok ten zuid-oosten van Oude-Pekela met een paar grote watergangen, landbouw en bebouwde kom. Grondsoort voornamelijk zand. Een redelijk gevarieerd hok dus met 200 soorten. De leukste: Kleine leeuwenklauw (*Aphanes australis*), Veldsla (*Valerianella locusta*), Gele morgenster (*Tragopodon pratensis*), Zandblauwtje (*Jasione montana*). Als bijzonderheid is nog Vlas (*Linum usitatissimum*) vermeldenswaardig. Stond begin september nog te bloeien in een talud.

Het hok Kopstukken bestaat voornamelijk uit landbouw met daarin het dal van de Mussel-Ae en een grote sluis in het Mussel-Ae kanaal. 209 soorten, waaronder: Beekpunge (*Veronica beccabunga*), Slanke waterkers (*Nasturtium microphyllum*), Groot blaasjeskruid

(*Utricularia vulgaris*) en Egelboterbloem (*Ranunculus flammula*).

Het hok Zuidwending heeft uitsluitend Veenkoloniale landbouw als 'natuur'. Aardappelen, bieten en graan. Wel een aantal akkerranden met Pastinaak, Margriet, Cichorei, etc. Voor mij was de interessantste waarneming die van **Dauwnetel** (*Galeopsis speciosa*). Een prachtige lipbloem met een driekleurige geel-wit-paarse bloemkroon.

Halverwege de vorige eeuw moet dit nog een zeer algemeen akker(on)kruid zijn geweest, maar met de intensivering van de landbouw, samen met bv. Gele ganzenbloem (*Glebionis segetum*), Wilde haver (*Avena fatua*), nagenoeg helemaal verdwenen. Hier dus nog met enkele exemplaren in een aardappelveld aanwezig. Verder ook Echte koekoeksbloem (*Silene flos-cuculi*), Zwanenbloem (*Butomus umbellatus*). Totaal 167 soorten waaronder een aantal voor het gebied -niet representatieve- zoals IJzerhard (*Verbena officinalis*), Vrouwenmantel (*Achemilla spec.*) en Grote kaardebol (*Dipsacus fullonum*) op het terrein van een puinverwerkingsbedrijf.

*Anneke Nieuwenhuijs heeft km-hok 266X572 Winschoterhoogebrug geïnventariseerd. Ze vond aan een doodlopende weg een berm aan met 'ingezaaide' Limburgse plantensoorten zoals: Knolsteenbreek, Rapunzelklokje, Rechte rolklaver en Groot streepzaad. Ook zijn waargenomen Steenkruidkers, Donzige klit en Veldsla. Tweerijige zegge stond in een berm langs de Blijhamsterweg.

*Floron Groningen District 1

Voor Floron hebben we op zaterdag 18 juni 2 km-hokken geïnventariseerd: op het Hoge Land bij 't Zandt 247X599 en bij Godlinze 249/250X599.

Op 9 mei, 2 juli en 11 september hebben we nabij Musselkanaal Braamberg 266/267X551 en Sellingerbeetse/Zandwinningsplas en camping de Papaver 268/269X551 eveneens 2 km-hokken geïnventariseerd.

*Eexterveld: op maandag 20 juni hebben we samen met de plantenwerkgroep IVN-Zuidlaren een excursie op het Eexterveld in Drenthe gehad.

Annie Vos, coördinator plantenwerkgroep, november 2011

KNNV Groningen

De inventarisaties vinden sinds mensenheugenis plaats op donderdagavond vanaf half zeven tot donker. Op het programma staan kilometerhokken van het Adriaan Tripbos bij Sappemeer, in zuid Groningen langs het Paterswoldse meer en in oostelijk Haren. We zijn begonnen op 7 april. Nieuw dit jaar is een vakantieonderbreking. In september is de draad weer opgepakt voor de najaarssoorten. Deze keuze is echter niet geheel goed bevallen: door de al vroeg invallende duisternis is de tijd te kort om te inventariseren. Voorgesteld wordt om de vakantieperiode te handhaven en de laatste inventarisaties in september overdag te doen. Het aantal verschillende deelnemers over alle keren bedraagt 23; waarbij opgemerkt moet worden dat de helft van de leden tot de harde kern behoort. Geen enkele keer hebben we behoeven te verzuimen vanwege het weer! Vele keren genoten we van mooie zonsondergangen en het verstillen van de geluiden. We hebben van elkaar kunnen leren gedurende de inventarisaties en tijdens de 'nazit' (dit jaar niet in een plaatselijk café, maar staande bij de auto's), waarbij aandacht voor bijzondere vondsten en determinatie van in het veld onbekende soorten.

ADRIAAN TRIPBOS

Het bos is zo'n dikke 25 jaar geleden aangelegd. Het bestaat uit een gegraven meer, een grote heuvel en daaromheen percelen naald- en loofbos. De werkgroep heeft er 4 complete km-hokken bekeken.

In km-hok 249X574 ligt een kleine rand van het bos. Deze smalle strook bos gaat naar het zuiden over in een brede sloot. Aan de oostzijde hiervan vonden we Moeraswolfsklauw en Sterzegge. Het grootste deel van het km-hok is landbouwgebied, de Polder de Nijverheid. In de rand van een akker staat, met opvallend geel, Dauwnetel. Opmerkelijke soorten zijn Grote boterbloem, Stijve ogentroost, één enkele Rietorchis en een vreemde lijsterbes bleek *Sorbus arranensis* te zijn vanwege vorm en de zilverige achterzijde van het blad. De terreinen van de dorpsgemeenschap van verstandelijk gehandicapten Nieuw Woelwijck zijn niet bezocht. De zuidzijde van het Tripbos ligt in km-hok 250X573. De rest wordt ingenomen door landbouwgrond van de Polder Borgercompagnie. Leuke soorten waren Brede wespenorchis, Stijve ogentroost, Eenjarige hardbloem, Blaas silene en Echte koekoeksbloem. Het hart van het Tripbos is de plas en de heuvel, welke in km-hok 250X574 ligt. In de zone rond de plas groeit massaal Ronde zonnedauw en Moeraswolfklauw en ook veel minder Kleine zonnedauw, Dopheide, Sterzegge, enkele Rietorchissen en Egelboterbloem. Verder troffen we aan een pieplein heideveldje en op een stuk kale grond een explosie van Dwergviltkruid, gestoffeerd met Zandblauwtje.

Het meest noordelijke deel van het bos bevindt zich in km-hok 250X575, een groot deel van het hok wordt ingenomen door industrie van Sappemeer, een spoorlijn, akkers en het Tripcompagniesterdiep. Opmerkelijk staat in het diep Watergentiaan en op één

plek Moerashyacint! In de berm langs het diep troffen we een Venkel aan; uit een tuin ontsnapt? Langs het fietspad staat royaal Stijve ogentroost. In het bos groeit Brede wespenorchis en Bosaardbei. Bij de parkeerplaats kunnen we ten slotte Melige toorts vaststellen en de fraaie linden blijken Zilverlinden (*Tilia tomentosa*) te zijn.

Respectievelijk zijn er 221, 206, 248 en 251 soorten geïnventariseerd.

De klappers van het gebied zijn de Grote - en de Dennenwolfsklauw, samen groeiend met de Moeraswolfskauw toch een unicum.

Dennenwolfsklauw

foto Inge Somhorst

GRONINGEN

Vier km-hokken van noord naar zuid, de twee noordelijkste betreffen de wijk 'de Weijert' en de twee zuidelijke liggen langs het Paterswoldse meer.

Het km-hok 234X579 de Wijert is een echt stadshok. Vele kilometers hebben we moeten afleggen door straten, poortjes, achterommen en langs stadsvijvers met een waarneembaar recent veranderd beheer. In het oog springende soorten zijn Boskortsteel, Boszegge, Vreemde ereprijs en Ruig klokje (verwilderd). De Weijert Zuid 234X578 is eveneens een stadshok met in het zuiden enkele weilanden en het Noord-Willemskanaal. Naast de vele tuinontsnappingen vonden we Bosanemoon en Bos geelster (oude bosplanten van de Hondsrug).

In een van de parken staan fraai solitair Hongaarse eiken (*Quercus frainetto*). In de sloten tussen de weilanden groeit Brede waterpest met inderdaad breder en wat stijver blad dan het blad van Smalle waterpest. Muizenstaart vinden we op de bekende vaste plek. Tussen het Paterswoldse meer en het Noord-Willemskanaal liggen wilgenbosjes en langs het meer enkele natte weilanden. Aan de oostzijde van het kanaal loopt de A28 en daar weer naast weilanden. Vrijwel in het midden van het km-hok 234X577 staat de molen De Helper. In de prachtige sloten in de weilanden langs het meer vissen we enkele fonteinkruiden op, welke na determinatie onder de binoculair Plat- en Spits fonteinkruid blijken te zijn. In de oevers van het kanaal het vanuit het zuiden oprukkende Oranje springzaad. Het meest zuidelijke km-hok 234X576 bestaat voor tweederde uit water en eenderde uit weiland. Er staan vakantiehuisjes. Eén zo'n huisjespark staat bekend onder de naam Mannewiek; het bestuur is zo vriendelijk ons een

vergunning te verlenen om op haar gebied te kunnen inventariseren. Mooie soorten zijn Dauwnetel, Egelboterbloem en de Rode lijstsoort Brede waterpest. De aantallen geïnventariseerde soorten zijn respectievelijk 289, 305, 225 en 238.

HAREN

Wederom 4 km-hokken in een vierkant, zijnde de oostelijke helft van Haren en de aangrenzende Oosten- en Onnerpolder. Het km-hok 237X576 is geheel bebouwd met huizen en doorsneden met een spoorlijn. Bijzondere soorten zijn Wateraardbei, Groot heksenkruid en Liggend hertshooi. De beschrijving van km-hok 237X577 is als volgt: tussen de splitsing van de spoorlijn bevinden zich weilanden, in de zuidelijke helft ligt een woonwijk en in het noordoosten strekt zich een deel uit van een natuurgebied. High lights zijn Bos anemoon, Bosgierstgras, Krabbenscheer, Kleine egelskop, Rietorchis en Moerasandijvie. Een derde van km-hok 238X576 bestaat uit bebouwing (woonwijk en het industriegebiedje Felland), ongeveer de helft is weiland en voor het overige natuurgebied (Harener Wildernis). Dit laatste deel is nauwelijks bekeken omdat dit zeer recent intensief is geïnventariseerd. We vonden opmerkelijk: Bosanemoon, Liggend hertshooi, Muizenstaart, Poelruit en Brede waterpest. Het grootste deel van km-hok 238X577 is natuurgebied van het Gronings Landschap met de Eendenkooi (thans strooiveld) en de Harense Wildernis en slechts in een klein deel staan huizen. De eendenkooi is niet toegankelijk en in het natuurgebied moesten we op de paden blijven. Toch valt er genoeg te beleven! Een greep uit de genoteerde soorten zijn Bosanemoon, Waterkruiskruid, Gewone dotterbloem, Krabbenscheer, Rietorchis, Poelruit, Veenreukgras en Wateraardbei. Langs de Waterhuizerweg staat regelmatig Bevertjes. Het totaal aantal soorten van de bovenstaande Harense km-hokken zijn 297, 314, 270 en 243.

Alle inventariseerders worden van harte bedankt voor zijn/haar bijdrage aan de fantastische resultaten.

Planning 2012

Zoals het er nu uit ziet gaan we 4 km-hokken inventariseren in de stad Groningen, 6 km-hokken bij Ten Boer en 4 km-hokken bij Glimmen. De drie doelgebieden liggen alle in een verschillend district van Floron. Tenslotte zullen we ook participeren in het gezamenlijke project van alle werkgroepen van de KNNV Groningen. Dit project, welke een looptijd van 2 jaar heeft, is de inventarisatie van 't Stort (Knooppolder) dat tussen Zuidhorn en Aduard ligt ten zuiden van het Van Starckenborghkanaal.

Doe je nog niet mee, maar heb je wel interesse? Loop eens een avond mee.

Willem Stouthamer, coördinator plantenwerkgroep

Paddenstoelen

In 2011 is begonnen met een nieuwe ronde paddenstoeleninventarisatie van de provincie Groningen. Daarvoor hebben diverse leden van de plantenwerkgroep tijdens de donderdagavond ook paddenstoelen verzameld. Hartelijk dank daarvoor en graag in 2012 weer!

Inge Somhorst

BIJZONDERE WAARNEMINGEN 2011

District 01 Groningen-Oost

Bitter barbarakruid (*Barbara intermedia*) doelsoort
256X569 Veendam, Willie Riemsma.

Blauwe knoop (*Succisa pratensis*) RL gevoelig
246X579 Fromaweg, Inge Somhorst.

Borstelbies (*Isolepis setacea*),
242X580 Scharmerplas, Inge Somhorst.

Bosdroogbloem (*Gnaphalium sylvaticum*) RL gevoelig
244X578 Kolham, Michiel van Kerkvoorde; 251X574
Adriaan Tripbos, Willem Stouthamer; 256X569
Veendam, Willie Riemsma.

Dauwnetel (*Galeopsis speciosa*)
249X574 Adriaan Tripbos, KNNV Groningen PWG;
259X569 Zuidwending, Jaap Tonkes.

Donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*)
doelsoort, 244X578 Kolham, Michiel van Kerkvoorde.

Donzige klit (*Arctium tomentosum*)
266X572 Winschoterhoogbrug, Anneke Nieuwenhuijs.

Doornappel (*Datura stramonium*)
251X599 Losdorp, Willie Riemsma

Draadrus (*Juncus filiformis*) RL kwetsbaar
268X563 Westeresch, 8^e vondst Groningen. Niels
Jeurink (PKN excursie).

Dwergviltkruid (*Filago minima*) RL gevoelig
240X577 Noordermade, 242X574 'strand'
Zuidlaardermeer, Willem Stouthamer; 250X574,
250X575 en 251X574 Adriaan Tripbos, KNNV
Groningen PWG; 256X569 Veendam, Willie Riemsma;
269X551 Sellingerbeetse, Annie Vos.

Engels gras (*Armeria maritima*) RL kwetsbaar
255X567, Willie Riemsma.

Goudknopje (*Cotula coronopifolia*)
244X578 Kolham, Michiel van Kerkvoorde.

Grote Wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*) RL bedreigd
262X557 Vledderbos (Stadskanaal), 1 flink exemplaar,
Willem Stouthamer

Grote wolfsklauw

foto W.J. Stouthamer

Hondsviooltje (*Viola canina*) RL gevoelig
246X577 Kolham Joods kerkhof, 246X579 en 247X579
berm Fromaweg, Inge Somhorst.

Juncus X kern-reichgeltii
(bastaard *J.conglomeratus* x *effusus*)
246X581 Kooiweg, Inge Somhorst; 251X574 Adriaan
Tripbos, Willem Stouthamer.

Klein bronkruid (*Montia fontana subsp. chondrosperma*),
244X578 Kolham, Michiel van Kerkvoorde.

Kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) RL gevoelig
246X579, 247X579 en 248X580 berm Fromaweg, Inge
Somhorst.

Kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*) RL gevoelig
beschermd, 249X579 en 249X580 Baggerputten, Inge
Somhorst; 250X574 en 250X575 Adriaan Tripbos,
KNNV Groningen PWG; 262X557 Vledderbos
(Stadskanaal) oeverzone plas, Willem Stouthamer;
269X551 Sellingerbeetse zandwinningsplas, Annie Vos.

Kleverige ogentroost (*Parentucellia viscosa*)
261X592 industrieterrein Delfzijl, 86 exx., Guus de
Vries.

Koningsvaren (*Omunda regalis*) beschermd
260X567 Heeresveld (Nieuwe Pekela), Willem
Stouthamer; 265X569 Bronsveen, Jaap Tonkes en
269X551 Sellingerbeetse zandwinningsplas, Annie Vos.

Krabbenscheer (*Stratiotes aloides*) RL gevoelig
244X582 Woudbloem, Kor Raangs; 250X574 Adriaan
Tripbos, KNNV Groningen PWG; 251X573 Polder
Tripcompagnie in brede sloot tussen boerderijen,
Willem Stouthamer; 265X569 Bronsveen en 267X555
Kopstukken, Jaap Tonkes.

Liggende ganzerik (*Potentilla supina*)
266X574 Winschoten industriegebied Rensel, 17 ex.
Een groot parkeerterrein stond tot vorig jaar vol
legervoertuigen en was niet toegankelijk. Op het
terrein waren ook aanwezig: Noorse ganzerik
(*Potentilla norvegica*), Fraai duizendguldenkruid
(*Centaurium pulchellum*), Kaal breukkruid (*Herniaria
glabra*), Kleine leeuwenbek (*Chaenorhinum minus*),
Gewoon langbaardgras (*Vulpia myuros*), Zomer-
fijnstraal (*Erigeron annuus*) en Bezemkruid
(*Senecio inaequidens*). Volgens de Ecologische Flora
duikt Liggende ganzerik wel eens adventief op. Het
kan dus best met die legerwagens meegekomen zijn.
Anneke Nieuwenhuijs

Liggende ganzerik

foto Henk Twiest

Moerashyacint (*Pontederia cordata*)
250X575 Tripcompagniediep, Willie Riemsma en
263X568 Pekelder bos, Willem Stouthamer.

Moerasviooltje (*Viola palustre*)
249X579 Baggerputten, Inge Somhorst.

Moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) RL
kwetsbaar, 242X580 Scharmerplas, 249X579 en
249X580 Baggerputten, Inge Somhorst; 250X574 en
250X575 Adriaan Tripbos, KNNV Groningen PWG;
262X557 Vledderbos (Stadskanaal) en 260X567
Heeresveld (Nieuwe Pekela), Willem Stouthamer;
269X551 Sellingerbeetse, Annie Vos.

Pluimgierst (*Panicum millaceum*)
240X577 Noordermade, op berg grond, Willem
Stouthamer.

Rond wintergroen (*Pyrola rotundifolia*) RL kwetsbaar
242X580 Scharmerplas, Inge Somhorst.

Ronde zonnedaaw (*Drosera rotundifolia*) RL gevoelig
beschermd, 250X574 Adriaan Tripbos, KNNV
Groningen PWG; 262X557 Vledderbos (Stadskanaal),
263X560 Tichelberg, Willem Stouthamer; 269X551
Sellingerbeetse zandwinningplas, Annie Vos.

Ronde zonnedaaw

foto Annie Vos

Smal streepzaad (*Crepis tectorum*)
268X563 Westeresch, 6^e vondst Groningen. Niels
Jeurink (PKN excursie).

Steeanjer (*Dianthus deltooides*) RL kwetsbaar
beschermd, 269X551 Sellingerbeetse berm, Annie Vos

Straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*)
249X599 Godlinze, Willem Stouthamer.

Zeegroene rus (*Juncus inflexus*)
247X599 't Zandt talud greppel, Annie Vos.

Zegekruid (*Nicandra physalodes*)
240X577 Noordermade, op berg grond, Willem
Stouthamer.

Zwarte appelbes (*Aronia X prunifolia*)
246X577 Kolham Knijplaan, Inge Somhorst.

District 02 (Groningen-West)

Behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*)
235X599 J.Tilbusscherweg wegberm, Willem
Stouthamer.

Bevertjes (*Briza media*) RL kwetsbaar
238X577 Waterhuizerweg wegberm, Ubel Medema.

Blauw walstro (*Sherardia arvensis*) RL kwetsbaar
210X603 Oort, 211X603 zeedijk, 216X601
Ommelanderzeedijk, 217X601 Waddenhorn, Willem
Stouthamer.

Draadgierst (*Panicum capillare*)
215X572 Willemstad maïsakker, Willie Riemsma en
Klaas Steenbergen.

Gaspeldoorn (*Ulex europaeus*) RL kwetsbaar
212X602 Marnewaard, 213X598 Marnewaard
Vlinderbalgbos, Willem Stouthamer.

Geelhartje (*Linum catharticum*) RL kwetsbaar
212X598 en 214X601 Marnewaard, 213X603
Vierhuizergat, Willem Stouthamer; 213X598 en
213X599 Marnewaard, René Bult.

Gewone vogelmelk (*Ornithogalum umbellatum*)
beschermd, 210X570 Haarsteveld, 210X571
Branahoeve, 211X577 Roddemastede en 235X598
Kokshuis, wegbermen, Willem Stouthamer.

Heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*)
212X598 en 212X599 Marnewaard, 228600
Hornsterweg, 231X601 Hoysum, Willem Stouthamer.

Hondsviooltje (*Viola canina*) RL gevoelig
238X578 Haren Oosterpolder spoor, Inge Somhorst.

Kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) RL gevoelig,
226X600 Oosterweg (bij Pieterburen) wegberm,
Willem Stouthamer.

Kleine zonnedaaw (*Drosera intermedia*) RL gevoelig
beschermd, 210X574 Jilt Dijkshede, 216X570
Nanninga's Bosch, Willem Stouthamer.

Koningsvaren (*Omunda regalis*) beschermd
217X571 de Wieck, Willem Stouthamer.

Krabbenscheer (*Stratiotes aloides*) RL gevoelig
237X577 en 238X577 Haren, Ubel Medema.

Liggende klaver (*Trifolium campestre*)
214X601 Marnewaard, Willem Stouthamer.

Mierikswortel (*Armoracia rusticana*)
215X570 Heineburen, Michiel Coesel.

Oranje springzaad (*Impatiens capensis*)
235X576 en 235X577 Noord Willemskanaal, Ubel
Medema.

Parnassia (*Parnassia palustris*) RL kwetsbaar beschermd, 212X598, 212X599 Marnewaard en 213X597 Lauwersmeer wegberm, Willem Stouthamer.

Rechte rus (*Juncus alpinoarticulatus*) doelsoort 212X598 Marnewaard, Willem Stouthamer.

Rode ogentroost (*Odontites vernus subsp. serotinus*) RL gevoelig, 212X599 Vlinderbalgbos Marnewaard, Willem Stouthamer.

Rond wintergroen (*Pyrola rotundifolia*) RL kwetsbaar 212X598 Marnewaard, Willem Stouthamer.

Ronde zonnedaauw (*Drosera rotundifolia*) RL gevoelig beschermd, 210X574 Jilt Dijksheide, Willem Stouthamer.

Ruw vergeetmijnietje (*Myosotis ramosissima*) 238X578 Haren Oosterpolder spoor, Inge Somhorst.

Sierlijke vetmuur (*Sagina nodosa*) RL kwetsbaar, 212X599 Marnewaard, Willem Stouthamer, 213X598 en 213X599 Marnewaard, René Bult.

Zeegerst (*Hordeum marinum*), RL bedreigd 217X601 Waddenhorn op de kwelder, Willem Stouthamer.

Zeegerst

foto Inge Somhorst

Zeeweegbree (*Plantago maritima*) RL kwetsbaar 212X599 Marnewaard, Willem Stouthamer.

Lijst van personen 2011

Waarnemers die een streeplijst en/of detailformulier hebben ingeleverd of een mail hebben gestuurd (exclusief waarneming.nl of telmee.nl).

District 1

Anneke Nieuwenhuijs
Michiel van Kerkvoorde
Niels Jeurink (PKN)

Plantenwerkgroep KNNV Oost-Groningen

Johanna Berghuis
Klaas Steenbergen
Jaap Tonkes
Willie Riemsma
Henny Leijtns
Annie Vos

District 2

Albert-Erik de Winter
Bas Kers (RWS)

Plantenwerkgroep KNNV Groningen

Bonny van der Werf
Peter Bulk
Peter Vos
René Bult
Igor Hoveijn
Inge Somhorst
Edwin Dijkhuis
Willem Stouthamer
Ton van Laar
André Hospers
Marijke Drees
Kor Raangs
Michiel Coesel
Richard Dijkstra
André Mauer
Ubel Medema
Bea Wolthuis
Ellen Vissia
Roland Jalvink
Guus de Vries

Plantenwerkgroep IVN Zuidlaren

Ineke Boland
Geertje Mulder
Els Heijmans
Ali Klinkhamer

Plantenwerkgroep IVN Leek-Nietap

Garnt Renkema
e.a.

Fruitdag Fraeylemaborg

De pomologenvereniging hield 22 oktober een determinatie/fruitdag op het landgoed Fraeylemaborg te Slochteren.

Floron Groningen was ook uitgenodigd een stand te bemannen en zo stonden we tussen een Wijnmakersgilde en een Bijenvereniging het ambacht inventariseren van planten aan te prijzen. Gelukkig voor de belangstellenden was het een zon overgoten dag. Vooral 's morgens was er veel belangstelling. Niet alleen Floron werd door ons aangeprezen, ook de Vlinderstichting. Michiel van Kerkvoorde had een leuke kwis gemaakt met een heuse hoofdprijs uiteraard een fraaie fruitmand.

Orchideeën van de Eemshaven

Door: Michiel van Kerkvoorde

Het kan niemand ontgaan zijn: de Eemshaven is volop in ontwikkeling. Iedere natuurliefhebber die de Eemshaven al wat langer kent, zal dit waarschijnlijk met lede ogen aanzien. Decennia lang leek het alsof het gebied was aangelegd als natuurgebied. Vooral voor floristen en ornithologen viel er veel te beleven. De opgespoten terreinen ontwikkelden zich tot soortenrijke moerassen, vochtige, op duinvalleien lijkende laagtes en droge, schrale graslanden. Een grote diversiteit aan soorten vestigde zich in het gebied.

Waar haast niet meer aan gedacht werd, gebeurde uiteindelijk toch: de Eemshaven wordt in hoog tempo in ontwikkeling genomen. Het gebied krijgt nu de bestemming die bij de aanleg in de jaren '60 en '70 beoogd werd. Met het droogleggen, egaliseren en bouwrijp maken, verdwijnen geleidelijk de meeste natuurwaarden uit het gebied. Voor een aantal, veelal bijzondere soorten leidt de ontwikkeling echter tot een compensatieopgave. Het gaat om soorten die beschermd worden in de Flora- en Faunawet of de Natuurbeschermingswet.

Via mijn werkgever, Buro Bakker adviesburo voor ecologie, ben ik betrokken bij de inventarisatie van de natuurwaarden in de Eemshaven, het vormgeven van compensatieopgaven en het monitoren van het succes daarvan. In dit artikel ga ik in op de orchideeën van de Eemshaven. Vier soorten komen in het havengebied voor, waaronder de Groenknolorchis, één van de zeldzaamste orchideeën van Europa.

Oorspronkelijke situatie

Grote delen van de Eemshaven zijn opgespoten met kalkrijk zand. Na de opening in 1973 bleven vele honderden hectares meer dan dertig jaar lang buiten ontwikkeling. Er was echter zeker geen sprake van een complete stilstand in de Eemshaven. Denk maar aan het vertrouwde beeld van de Eemscentrale, die al sinds 1976 beeldbepalend aanwezig is. De hoofdmoot van het gebied bleef echter jarenlang zonder menselijk bemoeienis.

Zowel in de westelijke als de oostelijke Eemshaven ontstonden zo op uitgebreide schaal schrale, kalkrijke groeiplaatsen met veel gradiënten in de vochtigheid. Ideale omstandigheden voor een groot aantal zeldzame soorten. Geelhartje, Sierlijk vetmuur, Fraai duizendguldenkruid, Moeraswespenorchis, Stijve ogentroost, Dwergzegge, Duinrus en andere zeldzame soorten kwamen verspreid over de hele haven op veel plaatsen voor. In mindere mate werden andere bijzonderheden aangetroffen, zoals Rond wintergroen, Parnassia, Kattendoorn en Knopbies. Op de dijken groeiden onder meer Blauw walstro, Kamgras en Knopig doornzaad. Beroemd is daarnaast natuurlijk de groeiplaats van Strobloem, een soort die maar op enkele plekken in Nederland groeit.

De Groenknolorchis werd in 2005 op een drietal plaatsen in het oostelijk havengebied gevonden. Het zijn de enige groeiplaatsen in de provincie Groningen. De meest nabijgelegen bekende populaties bevinden

zich op Schiermonnikoog. In Nederland groeit de soort op twee zeer verschillende strandplaatsen: vochtige duinvalleien en trilvenen. In duinvalleien gedraagt de soort zich als een betrekkelijke pionier door in een vroeg stadium van de vegetatieontwikkeling te verschijnen. Dit beeld past bij de vindplaatsen in de Eemshaven. Groenknolorchis groeide hier in ijl rietland op de overgangen naar de meer open en droge pioniersvegetaties. De soort groeide hier samen met onder meer Zeegroene zegge, Dwergzegge en Watermunt. De standplaatsen waren basenrijk, licht brak, 's zomers vrij droog en 's winters nat, plaatselijk zelfs overstroomt. Ook de andere orchideeën van de Eemshaven kwamen op vergelijkbare groeiplaatsen voor. Het gaat om Moeraswespenorchis, Vleeskleurige orchis en Rietorchis. Moeraswespenorchis werd in tien kilometerhokken vastgesteld en Rietorchis in acht. Vleeskleurige orchis groeide destijds in vier kilometerhokken en Groenknolorchis in twee.

Groenknolorchis foto Michiel van Kerkvoorde

Wetgeving

Alle inheemse orchideeën worden beschermd in de Flora- en faunawet. De mate van bescherming wordt bepaald door de zeldzaamheid, alhoewel er op de indeling nog wel wat valt af te dingen. De lichtste bescherming geniet de Brede wespenorchis, waarbij praktisch gezien alleen het opzettelijk plukken verboden is. De zwaarste bescherming genieten de Groenknolorchis en de Zomerschroeforchis. Het zware beschermingsregime voor deze soorten volgt op de Europese bescherming van de soorten. Slechts vier Nederlandse planten zijn zo strikt beschermd als de Groenknolorchis. Alle overige orchideeën genieten een gemiddelde bescherming, evenals bijna 50 andere planten. 1)

De bescherming van zowel de Groenknolorchis als de overige soorten betekent dat er bij het vernietigen van de groeiplaats een compensatieopgave ontstaat. Er moeten met andere woorden maatregelen getroffen worden om het voortbestaan van de lokale populatie te garanderen. Het verschil in de zwaarte van de

bescherming tussen de soorten, komt vooral tot uiting in de mogelijkheden die er zijn om van de compensatieopgave af te wijken. Hoe zwaarder de bescherming hoe moeilijker ontkomen kan worden aan compensatie. Vernietiging van de groeiplaatsen in de Eemshaven was een logisch gevolg van de voorziene industriële ontwikkelingen. De orchideeën groeiden dermate centraal in het havengebied dat behoud van de groeiplaatsen onmogelijk was. Voor het compensatieplan, waarin naast de orchideeën ook de Waterspitsmuis was opgenomen, is goedkeuring verleend door het toenmalige ministerie van LNV. Vanuit bevoegd gezag werd veel waarde gehecht aan behoud van de orchideeën in de Eemshaven, om zo de spreiding van groeiplaatsen over Nederland te behouden. De compensatie is daarom in de Eemshaven zelf gerealiseerd en niet bijvoorbeeld in het Lauwersmeergebied.

Ecostrook

Centraal in de oostelijke Eemshaven is door Groningen Seaports grond gereserveerd voor de aanleg van de ecostrook. In twee fasen (2007 en 2010) is hier een compensatiegebied ontwikkeld dat bestaat uit een stelsel van sloten en aangrenzend een flauw oplopend talud dat overgaat in een strook vochtig tot nat grasland. In dit grasland zijn op kleine schaal veel gradiënten aangebracht. Zo is een diversiteit aan groeiplaatsen gecreëerd voor wat betreft de grondwaterstand. Hiermee is ingespeeld op fluctuaties in het grondwaterpeil en onzekerheid omtrent de eisen die de orchideeën op microniveau stellen aan hun groeiplaats. De planten hebben als het ware 'keuze' voor de ideale groeiplaats. In de winter zullen delen van de ecostrook ondiep onder water staan. Dit is vergelijkbaar met de oorspronkelijke groeiplaatsen.

Alle orchideeën zijn op hun oorspronkelijke groeiplaatsen nauwkeurig ingemeten met GPS. In de winterperiode zijn de groeiplaatsen op grote plaggen verplaatst naar de ecostrook. De plaggen waren 20 tot 30 cm dik. Door naast de groeiplaatsen zelf ook plaggen uit de directe omgeving te verplaatsen, beoogden we ook een deel van de zaadvoorraad

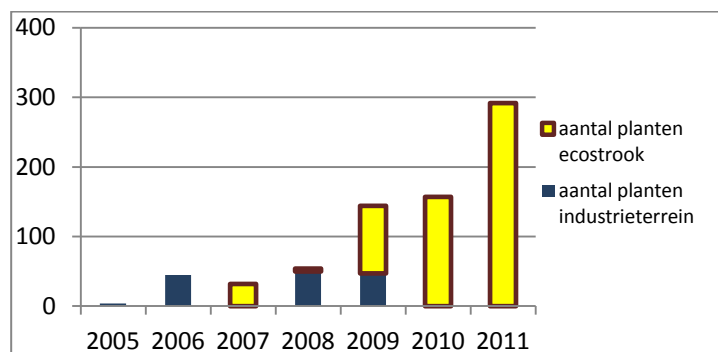
Transport van plaggen

te verplaatsen. Alhoewel orchideeën heel fijn zaad hebben, zal een aanzienlijk deel toch in de directe omgeving van de ouderplanten neerkomen en zo op de plaggen mee zijn verhuisd naar de ecostrook.

De plaggen zijn in de ecostrook aaneensluitend neergelegd. Openblijvende ruimtes tussen de plaggen zijn opgevuld met grond van de oorspronkelijke groeiplaats. In deze grond bevinden zich de mycorrhizaschimmels die belangrijk zijn voor de groei van de orchideeën. De plaggen zijn licht aangedrukt om goed contact te maken met de ondergrond. Het beheer van de ecostrook bestaat uit het jaarlijks maaien en afvoeren van de vegetatie in het najaar.

Monitoring: werkt het overplaatsen?

Op basis van vijf jaar monitoring mag de verplaatsing van de orchideeën als succesvol worden beschouwd. Alle vier de soorten zijn in de ecostrook nog steeds aanwezig en met grotere aantallen dan op de oorspronkelijke groeiplaatsen. De Groenknolorchissen worden elkaar jaar stuk voor stuk geteld. De andere soorten worden globaler geteld. De Moeraswespenorchis komt jaarlijks met vele duizenden exemplaren voor en lijkt nog steeds in aantal toe te nemen. Het was en is nog steeds de meest algemene orchidee in de Eemshaven. Ook het aantal Rietorchissen bedraagt constant ruim meer dan tweeduizend. De Vleeskleurige orchis was altijd al in beperkte mate aanwezig. In de ecostrook groeien jaarlijks rond de honderd exemplaren. Bemoedigend is vooral de constatering dat alle soorten zich inmiddels ook hebben uitgezaaid buiten de plaggen waarop ze oorspronkelijk verplaatst zijn. Er is dus aantoonbare verjonging vanuit zaad.

Aantalsontwikkeling Groenknolorchis in de Eemshaven

In de grafiek staat de aantalsontwikkeling van de Groenknolorchis. Zowel de aantallen op de oorspronkelijk groeiplaatsen als in de ecostrook zijn weergegeven. Het verplaatsen is verspreid over een aantal jaren uitgevoerd. Daarom is er in de jaren 2008 en 2009 zowel in het havengebied als de ecostrook planten geteld. De planten in 2009 betrof een nieuw ontdekte groeiplaats. Na een succesvolle start van de ecostrook in 2007, sloeg de schrik in 2008 toe, toen slechts vier exemplaren werden geteld. De vrees voor een eventueel falen van het project bleek echter ongegrond. In 2009 werden al bijna 100 planten geteld, een aantal dat sindsdien alleen maar verder is toegenomen.

Vooraf 2011 bleek een goed jaar voor de Groenknolorchis, niet alleen in de Eemshaven, maar ook op veel andere plekken in het land (bron: natuurbericht.nl). Terwijl je bij een extreem droog voorjaar, zoals we in 2011 hadden, zou verwachten dat een vochtminnende plant als de Groenknolorchis het zwaar krijgt, gebeurde het tegenovergestelde. Veel andere planten, zoals Riet, maar ook de Rietorchis, hadden het wel

zwaar en waren beduidend minder groeikrachtig dan normaal. Mogelijk dat de Groenknolorchis als betrekkelijke pionier, in staat was hiervan te profiteren.

Met de aanleg van de ecostroom zijn belangrijke groeiplaatsen van een aantal zeldzame en aansprekende plantensoorten veiliggesteld. De beleving van de ongereptheid en grote diversiteit die ooit kenmerkend waren voor de Eemshaven komen er uiteraard niet mee terug.

Met dank aan Groningen Seaports en Buro Bakker voor het beschikbaar stellen van de gegevens.

1) De nieuwe Natuurwet voorziet in een sterke verschraling van de bescherming van zeldzame planten, waaronder bijna alle orchideeën. Alleen de aanwezigheid van Europees beschermde soorten zal in de toekomst nog leiden tot een mitigatieopgave. Bij het schrijven van dit artikel is nog niet bekend in hoeverre de vele reacties op de nieuwe wet, nog zullen leiden tot een aanpassing van het wetsvoorstel.

Verborgene Groningen

'Er gaat niets boven Groningen' wordt ons voorgelaten en de absolute top bestaat uit twee eilandjes Rottumerplaat en -oog, welke tussen Schiermonnikoog en Borkum liggen. Je mag er niet komen, het is verboden gebied, helemaal gereserveerd voor de natuur. Beide eilanden zijn onbewoond. De laatste bewoner van Rottumeroog, eilandvoogd Jan Toxopeus, vertrok in 1965.

Op uitnodiging van Bas Kers (Rijkswaterstaat) ben ik eind augustus een week op Rottumerplaat geweest om er op basis van km-hokken planten te inventariseren. Bas Kers karteert met vier medewerkers de vegetatie. Op een vroege, winderige maandagochtend vertrokken we vanuit de Eemshaven met het schip de Harder.

Copy Topografische atlas ANWB 1:25.000

Geschiedenis

De coördinaten van Rottumerplaat zijn 53° 32' N, 6° 29' O. In het noorden ligt de Noordzee en in het zuiden de Waddenzee. Aan weerszijde twee stroomgeulen; in het westen de Lauwers en in het oosten 't Schild. In de jaren 50 legde Rijkswaterstaat een stuifdijk aan, omdat er plannen waren Rottumerplaat te gebruiken als werkeiland voor het inpolderen van de Waddenzee. In 1991 wordt het onderhoud van beide eilandjes geheel gestopt. De elementen zijn er weer heer en meester. Het beheer in handen van Staatsbosbeheer behelst slechts het verzamelen van zwerfvuil tweemaal per jaar. In de zomer zijn er op beide eilanden 2 bewakers/vogelwachters.

Dynamiek

Rottumerplaat beweegt zich langzaam naar het oosten, doordat de westzijde afkalft en de oostzijde aanslibt. In de zestiger jaren groeide de zuidelijker gelegen zandplaat Boschplaat eraan vast. Een soortgelijke beweging speelt zich af op Rottumeroog, waar het Zuiderduin thans ook aan het eiland vastzit (mededeling Bas Kers). Wikipedia vermeldt dat van 1965 tot 1985 de omvang toenam tot 900 hectare, daarna is er een kentering ingetreden en werd het eiland tien jaar lang langzaam kleiner. Sinds het midden van de jaren '90 lijkt het eiland weer te groeien. Aan de noordwestzijde heeft veel duinvorming plaatsgevonden en de aankalving aan de oostzijde gaat gestaag door. Het eiland is iets groter dan 3 X 3 kilometer.

De ruggengraat van het eiland is de drie kilometer lange stuifdijk, door bulldozers bijeengeschoven. In het westen zijn de Westerduinen spontaan ontstaan, overigens nog wel beplant met Helm. Tussen de Helm staat de Duinstinkzwam (*Phallus hadriani*).

Zelf ben ik getuige geweest van behoorlijke afslag tijdens de storm op de eerste dag. Ik zag de grond scheuren en een ogenblik later naar beneden storten in de kolkende golven. De volgende dagen lagen er grote pollen uitgespoelde Helm op de stranden: nieuwe startpunten voor primaire duintjes. Lopend over het strand langs de afgeslagen duinen is goed te zien hoe diep Helm wortelt: wel twee meter!

De enorme haak aan de noordzijde van het eiland is ook van recente datum. Op deze haak liggen amper begroeide duinen, een woest en leeg landschap.

Tussen de haak en de stuifdijk is een nieuwe 'binnenzee' ontstaan.

Vegetatie

In de kwelders ten noorden en ten zuiden van de stuifdijk staat massaal het nu rood verkleurende Kort- en Langarige zeekraal. Bas Kers wijst mij *Salicornia stricta* aan. Een kleine rechtop staande, niet verkleurende Zeekraal. Deze noordelijke soort wordt (nog) niet in Heukels' onderscheiden. In dit natte gebied bloeit Gesteelde zoutmelde op en rond zandige duintjes van nauwelijks een halve meter hoog.

Gesteelde zoutmelde

Iets verder van het water groeit Deens lepelblad, Engels gras, Zeeweegbree, Zeealsem, Kwelderzegge, Zeevetmuur, Rode ogentroost, Lamsoor, Fraai- en Strand duizendguldenkruid. Deze laatste soort is vegetatief te onderscheiden van Zulte door het stekelpuntje aan het blad. Het ontdekken van Dunstaart vereist enige oefening; de kleine dunne, donkergroene sprietjes eindigen in een wit puntje, veroorzaakt door het uiteenvallen van de leden waaruit het gras is opgebouwd. De bloeiende Zulte, voorheen Zeeaster geheten, wordt druk bezocht door de Schorzijdebij (*Colletes halophilus*). Nog wat hogerop langs de noordzijde van de stuifdijk vinden we enkele lage struikjes Krui- en Grauwe wilg. In de begroeiing van de grazige velden er tussen komt Witte-, Rode- en Aardbeiklaver voor en op de kalere delen Geelhartje en Sierlijk vetmuur; zijn mooie vroegere naam is Krielparnassia. Aan beide zijden van de stuifdijk op de

iets hoger gelegen delen staan verscheidene pollen Knopbies, een soort van ontziltende, kalkrijke grond meldt Heukels'.

Op de hoge stuifdijk zijn duidelijk sporen van menselijke activiteit te vinden. Er is Helm aangeplant. Op de noordzijde groeit met ronde sporen Gewone eikvaren en aan de zuidzijde, meer in de oostelijke helft, staan enkele boompjes en struiken, zoals Esdoorn, Gewone vlier, Zwarte populier (kruising?), Wilde liguster en Boxdoorn. Bij het reddingshuisje staat een flink exemplaar Berijpte wilg.

Enige opwindning ontstond over een foto van vermoedelijk Zeewinde. Het blad toont duidelijke overeenkomsten. Ondanks ijverig speuren is het nietig exemplaar niet teruggevonden. De beschikbare zoektijd wordt bepaald door het tij. Op Rottumeroog komt de soort wel voor, maar op Rottumerplaat is de winde nog niet waargenomen.

In de Waddenzee vlak voor het reddingshuisje ontdekken Jeroen Bergwerff en Joost Buiks (team RWS) Klein zeegras. In totaal zijn drie Blauwe distels vastgesteld, elk in een ander km-hok, en in het vloedmerk van de zeereep één Gele hoornpapaver. Tot mijn verrassing meldt Bert Oving, een vooral in het noorden bekende inventariseerder, in het logboek van het eiland, nauwelijks een week ervoor, ook nog Blauw walstro.

Onder de indruk van de stilte en de weidse vergezichten van het verborgen eiland laten we ons tenslotte weer oppikken door de Harder.

Willem Stouthamer

Bronnen:

Heukels' Flora van Nederland, Ruud van der Meijden, 2005
Wolters-Noordhoff

Bilatlant der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands, Henning
Haeupler, 2000 Ulmer

Van Rottum tot Reest -Natuurgebieden in Groningen en
Drente-, Henk van den Brink e.a., 1999 Staatsbosbeheer

Natuurmakers, Ineke Noordhoff, 2011 uitgeverij Atlas

Afslag

Nieuwe uitgaven

Plantenkijk / wandelgids van Nederland.

Ton Denters

Nederland telt meer dan 1600 wilde plantensoorten. Meestal is daarvan maar een fractie te zien: ze staan op onbereikbare plaatsen of in afgesloten natuurterreinen, of bloeien op tijden die je niet verwacht. Juist deze soorten, vaak parels van de Nederlandse flora, worden in deze gids ontsloten.

De beste vindplaatsen op de fraaiste plekken komen aan bod. Meer dan 500 kijkpunten zijn in kaart gebracht en vormen samen een prima reisgids. De liefhebber kan zo op eigen gelegenheid gericht opzoek naar het mooiste wat Nederland aan wilde planten te bieden heeft. De gids zet de lezer op het spoor van Draadgentiaan, Vetblad, Dennenorchis, Besanjelier, Wilde weit, Goudknopje, Bostulp, Paarse morgenster en talloze andere prachtplanten.

Ook de bijzondere verscheidenheid van onze flora, die in ieder landsdeel zijn eigen karakter heeft, wordt getoond. In 28 wandel- en fietstochten worden de verschillen duidelijk. Heel Nederland komt aan bod: van de Waddeneilanden tot Zuid-Limburg, en ook de stadsflora van Amsterdam schittert in deze gids.

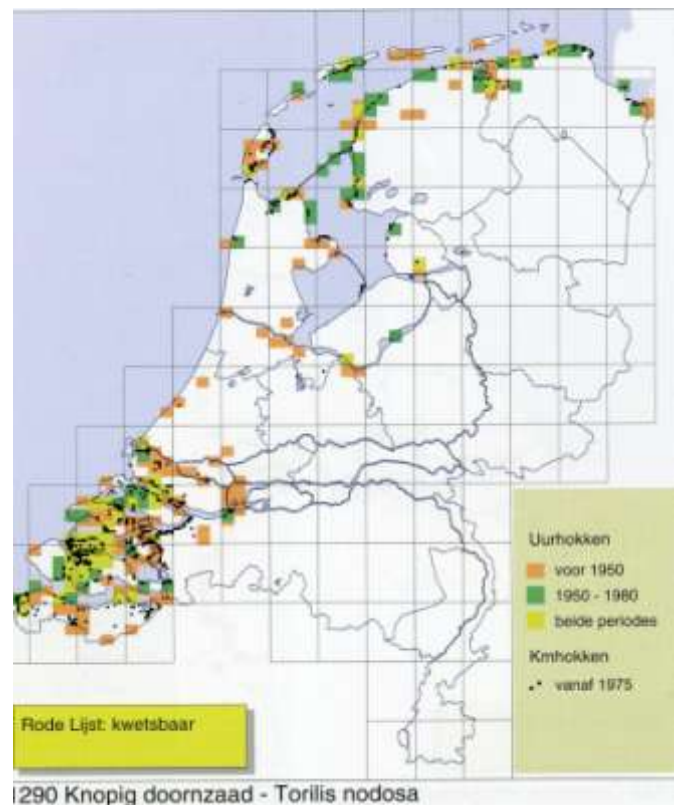
- 28 botanische wandeltochten met 560 kijkpunten
- alle tochten met routekaarten en beschrijvingen
- 140 markante soorten met foto en beste kijkplek
- eerste gids waarin soorten ook met GPS terug te vinden zijn.

Prijs 24,95 fontaineuitgevers.nl

Nieuwe atlas van de Nederlandse Flora.

De afgelopen jaren zijn er verschillende pogingen ondernomen een uitgebreider project van de grond te krijgen om de kaartjes ook van teksten en ander beeldmateriaal te voorzien. Helaas bleek het niet haalbaar daarvoor in deze tijd voldoende budget bijeen te krijgen. Voor uitgebreidere presentatie van soorteninformatie ligt ontsluiting via internet meer voor de hand. FLORON is daar ook actief bij betrokken. Om de schat aan informatie van de verspreidingsbeelden toch in gedrukte vorm te ontsluiten is besloten toch in beknopte vorm een prachtige nieuwe atlas uit te brengen.

De oude Atlas bestaat uit drie kloeke delen met gegevens van voor 1950 en na 1950. Dit laatste betreft de inventarisatiegegevens tot 1980.

In de nieuwe kaartenatlas zijn de resultaten van meer dan een eeuw planten inventariseren in Nederland gebundeld. De gegevens van drie perioden zijn dankzij fraai cartografisch werk van Bart Vreeken weergegeven in een helder kaartbeeld. Zeldzaamheid, verspreiding en verandering zijn hiermee snel zichtbaar. De gegevens vanaf 1975 zijn op kilometer nauwkeurig verzameld waardoor ook een goed beeld ontstaat van de voorkeur van soorten voor bijvoorbeeld rivieroever, beekdalen, bosgebieden, steden of zelfs snelwegen.

Prijs 39,95 knnuitgeverij.nl